

**BÜTÜN YÖNLERİYLE
ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI HAZRETLERİ
SEMPOZYUMU
(16-18 KASIM 2011 ERZURUM)
BİLDİRİLER**

**EDİTÖR
DOÇ.DR. CENGİZ GÜNDOĞDU**

ERZURUM 2012

Yunus Emre'nin İzinde İki Sûfi: Eşrefoğlu Rûmî ve İbrahim Hakkı Erzurûmî

Ahmet Özkan

Atatürk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Öğrencisi

Giriş

XVIII. Yüzyılda yaşayan İbrahim Hakkı Erzurûmî çok yönlü bir âlimdir. İlmî, edebî ve tasavvufî neş'eye sahip olan İbrahim Hakkı'nın yetişmesinde etkisi olan birçok âlim, şâir, sûfi ve ilim adamı vardır. Onun fikir dünyasında, özellikle de

şüirlerinde etkili olmuş şahıslardan birisi de Türk Milletinin gören gözü, duyan kulağı, konuşan dili olmuş bir gönül eri olan ve alçakgönüllü, sevecen, bilge kişiliği halkımız tarafından her devirde takdir gören Yunus Emre'dir. Erzurum'un Dutçu Köyündeki Yunus Emre ve Taptuk Emre'ye ait mezarların İbrahim Hakkı tarafından yaptırıldığına dair tarihi rivayetler, ondaki Yunus sevgisini göstermesi bakımından önemlidir (Çağrıci, 2000: 307; Dinçer, 1965: 11).

Yunus Emre'yi takdir ve takip edenlerden biri de Kadiri Tarikatını Anadolu ile tanıştıran, Eşrefiyye kolunun kurucusu Eşrefoğlu Rûmî'dir.

XV. Yüzyılda yaşayan Eşrefoğlu Rûmî ile XVIII. Yüzyılda yaşayan İbrahim Hakkı, birer irfan kandilidirler. Her ikisinin kandilinde de Yunus Emre'nin ziyâsı bulunmaktadır. Her biri büyük halk kitleleri tarafından sevilmiş ve eserleri çok geniş coğrafyalarda okunmuş olan bu üç şahsın ortak özellikleri birbirlerinin tamamlayıcısı olan irfan zincirini halkası olmalarıdır. Bu zincirin ilk halkası Hâce Ahmed Yesevî'dir. Divân-ı Hikmet'in Yunus Emre'nin "Bana seni gerek seni" redifli şiirine esin kaynağı oluşu (Allahverdiyeva, 1991: 62) bu bağlantıyı kurmamıza yardım etmektedir.

Eşrefoğlu Rûmî ve İbrahim Hakkı'nın şiirlerinde Yunus'un duygu ve düşüncelerinin yanında şekil ve vezin açısından benzerlikler, bazen de nazireler bulabiliyoruz. Bildirimizde, örnek olarak seçtiğimiz birkaç konuda Eşrefoğlu Rûmî ve İbrahim Hakkı Erzurûmî'nin şiirlerinde Yunus Emre tesirine değineceğiz.

1- Gerçek Dosta Erme, Dost ile Bir Olma

Yunus Emre'nin ;

Milk-i bekâdan gelmişem

Fâni cibânı neylerem

Ben dost cemâlin görmüşem

Hûr u cinânı neylerem.

mısralarıyla başlayan şiiri, insanoğlunun yaratılışına ve bu dünyadaki misafirliğine vurgu yaparak yaratılışının farkında olanların bâki olana talip olacaklarını ve gerçek dostu bulmanın asıl gaye olduğunu anlatır.

Eşrefoğlu Rûmî'nin;

*Ben dost hevâsına düştüm
Özke hevâ neme gerek
Başımda dost sevda var
Dâbi sevda neme gerek.* (Eşrefoğlu, 1944 : 45)

şii de Yunus edası ile söylenmiş, aynı duygu ve düşünceleri dile getiren benzer meyanda bir deyiştir.

Aynı duygu ve düşünceler, İbrahim Hakkı'nın dilinden şu şekilde dökülmektedir.
*Can illerinden gelmişem
Fâni mekânı neylerem
Ol mülke meylim salmışam
Ben bu cihanı neylerem* (İ.Hakkı, 1911 : 85)

2- Teslimiyet

Teslimiyet, Allah'ın emrine boyun eğmek, itirazda bulunmamak, kaderin tecellisini rıza ile karşılamak, başa gelen bela sebebiyle zâhiren ve bâttin değişmeyip sebat göstermek anlamlarına gelmektedir (Sülemlî, 1949: 59).

İbrahim Hakkı Hazretleri'nin teslimiyeti vurgulayan meşhur "Tefvîznâme"sinin esin kaynağı da yine Yunus Emre'dir.

Yunus;

*Her dem dalalım bahre
Aldanmayalım debre
Sabreyleyelim kabre
Allah görelim neyler*

derken

Eşrefoğlu Rûmî;

*Eşrefoğlu Rûmî'nin
Varlığı külli senin
Her ne kim senden geldi
Canına boş geldi.* (Eşrefoğlu, 1944 : 113) demektedir.

İbrahim Hakkı Hazretleri'nin aşğıdaki ifadeleri de Yunus Emre ve Eşrefoğlu Rûmî gibi Mevlâ'dan geleni baş üstünde tutan bir ruh haliyle yazılmıştır ve her haliyle teslim olmuş bir kulun psikolojisini yansıtır.

*Her kuluna her anda
Geh kabr ü geh ibsanda
Her anda O bir şânda
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.* (İ.Hakkı, 1911 : 123)

3- Ölüm-Ölümsüzlük

İnsanın bedenine ana karnındayken üflenen ruh ölmez, aslına rucû'eder. Yani ruh bâkidir, yok olmaz. Mutasavvıflara göre insan, dünyaya gelmekle asıl vatanından ayrılmış ve gurbete gelmiştir. Bu sebeple ölüm, vatan-ı asliye dönüş, sılaya kavuşmadır.

Ölümün bir yok oluş olmadığını Yunus Emre de şöyle dillendirmektedir.
*Yunus öldü deyü salâ verirler
Ölen hayvan imiş, âşuklar ölmez.*

*Tozunu yel almaya bir zerre ayılmaya
Âşk camı ölmeye mâşuku sen olasın.* (Yunus Emre: 83).

Ayrılmış olduğu bütüne dönmeyi yuvaya dönüş olarak telakki eden Eşrefoğlu Rûmî'nin şu dörtlüğü de aynı duygu ve düşüncelerle, aslına rucû' etmeyi arzulayan bir ruh haliyle yazılmıştır:

*Vatan arzuladım bundan giderim
Koyup bu varlığı andan giderim
Yuvamı özledim şüride oldum
Uşadub bu kafes tenden giderim.* (Eşrefoğlu, 1944 : 113)

İbrahim Hakkı Hazretleri bu hususu "ölmek" redifli bir gazelinde şöyle dile getirir:

*Hak dâ'vet etse cânı kabz eyler ol dem anı
Hân zevk eder nihâni çün dîlber oldu ölmek*

*Halk ölüm sandığı boş vuslat imiş ey Hakkı
İyd-i ekberdir o, sanma ki memâtim geldi.* (İ.Hakkı, 1911 : 19)

4- Sevgi-Sevgisizlik

Kur'an-ı Kerim'de; "İnanıp salih ameller işleyenler için Rahmân, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır"(19. Meryem: 96) buyrulmaktadır. Sevgi Yüce Allah'ın bize verdiği en büyük nimetlerdendir ve birbirimizi sevmek Rabbimizin emridir. Yunus Emre de sevgi ve hoşgörü üzerine kurulu öğretisi ile insanları dostluğa, birbirini anlamaya, barışa ve sükûna çağırılmaktadır:

*Biz kimseye kin tutmayız ağıyar dabi dosttur bize
Nerde ıssızlık var ise mahalle vü şardır bize
Adımız miskindir düşmanınız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız kamu âlem birdir bize*

Yunus, düşmanını dahi dost görür ve 'içindeki düşmanlık duygusuna düşman' olan bir anlayış sergiler. İnsanları doğruluğa dürüstlüğe davet ederken, başkaları için tuzak kuranları da uyarır:

*Zimbâr gönül evinde tutma yaman endişe
Berikiyçün kıyü kazan âkibet kendi düşe*

Eşrefoğlu Rûmî de dünyanın geçiciliğini beyan ederek kibir ve kinin terk edilmesi gerektiğini şu beytiyle açıklar:

*Seni bunda komazlar, gönlinü bundan götür
Terk eyle kibr ü kini, bir gönül ele götür.* (Eşrefoğlu, 1944: 144)

İbrahim Hakki da gönül yapmanın önemini bildirir ve kişinin yapuğının karşılığını mutlak suretle bulacağını söyler:

*Gönül yap hâtırın boş tut sakın incitme bir cânı
Ki her kim her kime her ne eder kendi bulur ânı.* (İ. Hakki, 1911: 39)

5- Aşk-Muhabbet

Mutasavvıflara göre, tasavvufun özünü "Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım" (Aclûni, Keşfu'l-Hafâ, 2/132) kutsi hadisi oluşturur. Bu hadis in içeriğinde aşk vardır. "Vahdet-i vücûd" felsefesi de Allah'ı bilmeyi ve tanımayı aşk yoluyla gerçekleştirmek ister. "İnsan-ı kâmil" in visâl-i Hak için ilk yapacağı şey mâsivâdan geçmektir. Bu da nefse hâkim olmayı gerektirir. Sufi ancak o zaman "fenâfillâh'a erer ve sevdiğine kavuşur. Çünkü aşk, Allah'ın zatına ait bir özelliktir. Allah'ın sırrı ve tecellinin remzi bu aşkta gizlidir (Bkz. Pala, 2003 : 14).

Aşk, insan yaratılışındaki güzellik ve varlığın temelini oluşturur. Allah, insanı kendisine ayna olsun diye yaratmıştır. İnsan "ahsen-i takvîm", Allah ise "hüsn-i mutlak" tur. Aşk, mertebe-i tâlib-i Hakk'tur (Eşrefoğlu : 43b). Buna göre aşkların temelinde güzellik vardır. Güzelliđin kaynağı ise Allah'ın güzelliğidir. (Hucvîri : 446).

Aşk kelimesinin aslı "İşk" tur. İşk, sarmaşık anlamında "aşeka" kelimesinden gelmektedir. Sarmaşık nasıl sardığı her yeri istila ederse, aşk da girdiği kalbi ve vücudu öylece istila ettiğinden, şiddetli sevgiye aşk denmiştir. Süfilere göre aşk başlangıçta Hak'tan zuhur etmiş ve bütün âlemin icadına sebep olmuştur. Mevlâna'ya göre aşk cihan ülkesinin sultanıdır (Mektuplar: 155). Aşk, sevginin en mükemmel şeklidir. Aşkın en mükemmel şekli ise hakiki aşk, yani ilahi aşktır.

Yunus Emre bir şiirinde aşkı şöyle tarif ediyor;

*İşidin ey yârenler kıymetli nesnedir aşk
Deđmelere verilmez hürmetli nesnedir aşk*

*Hem cefâdır hem safâ Hamza'yı attı Kaf'a
Aşk iledir Mustafa devletli nesnedir aşk*

*Dađa düşer yer eyler gönüllere yol eyler
Sultanları kul eyler cür'etli nesnedir aşk*

*Miskin Yunus neylesin derdin kime söylesin
Varsın dostu toylasın lezzetli nesnedir aşk*

Yunus'a göre aşkla dolu olan gönül, güneş misali kendisine ve etrafına hayat verirken, aşksız gönül katılaştırmış bir taşa benzer. Ona hayat vermenin yegâne formülü aşkla dolmaktır.

*İşitin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan kişi misâli taşa benzer*

*Taş gönülde ne biter dilinde ağı tüter
Nice yumuşak söylese sözü savaşa benzer*

*Aşkı var gönlü yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp katı kışa benzer*

*Geç Yunus endişeden gerekse bu pişeden
Ere aşk gerek evvel ondan dervişe benzer.*

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre aşk, varından, yoğundan, her şeyinden vazgeçmek, bir nevi kendini ateşten bir denizin ortasına atmak, bu uğurda fâni olmaktır.

*Cihânı hiçe satmaktır adı aşk
Döküp varlığı gitmektür adı aşk
Elinde sükkeri ayrığa sınıb
Ağıyu kendü yutmaktır adı aşk
Belâ yağmur gibi gökten yağarsa
Başını ana tutmaktır adı aşk
Bu âlem sanki oddan bir denizdir
Ana kendüyi atmaktır adı aşk
Var Eşrefoğlu Rûmî bil hakikat
Vücudi fâni itmekdür adı aşk (Eşrefoğlu, 1944 : 102)*

İbrahim Hakkı'ya göre aşk, gönüle gelip yerleşen bir sultandır ve buradan cihana hükmeder.

*Çün aşktır sultân-ı cân hâş tabt-ı sultandır gönül
Aşk oldu bâkan-ı cihân iklim-i bâkandır gönül*

*Deryâ vü gevher aşktır bem mısır u şeker aşktır
Âlemdе server aşktır ol şâh-ı cîyândır gönül (İ.Hakkı, 1911: 365)*

İbrahim Hakkı, gönlün ancak aşk ile dolması ve sevdiğine kavuşmasıyla tatmin olabileceğini belirterek, gerçek sevgiliyi bulan gönülde ondan başkasına yer olmayacağını söyler.

*Ne olursa koy ki olsun hoş yerin bulsun
Her kazâ baş üzre gelsin koy bu nefis ölsün
Cân gülistânı açulsun ten bağı solsun
Tek bu dil dildârı bulsun mutma'in olsun
Tek bu cân cânâna irsin aşk ile tolsun*

*Cânına cânân gerekdir gayriyi nitsin
Nâm u şânım cümle varım hep yele gitsin
Cümleyi terk etdi gönlüm dostuna yetsin
Tek bu dil dildârı bulsun mutna'in olsun
Tek bu cân cânâna irsin aşk ile tolsun (İ.Hakkı, 1911: 117)*

6- Dünya

Mutasavvıflara göre dünya, insanı Allah'tan uzaklaştıran ve gaflete düşüren; mal ve menfaat, itibar, mevki, hırs, şan ve şöhruttur. Mutavavıflar bu anlamda dünyayı 'öncesi tatlı fakat neticesi acı' bir nesne olarak telakki etmişlerdir (bk. Gazzâlî, 1920 : III/96).

Yunus Emre, dünyayı çok şirin görünen ama onunla hemhal olanlara zehrini zerk eden bir yılan benzettir. Dünya, önce gönül alan bir sevgili, fakat sonra ihtiyar hilekâr bir yaşlı gibidir:

*Bu şârin evvel tadı şebd u şekerden şirin
Âhır acısını gör şol zehr-i mâra benzer
Evvel gönül almağa hûblara nisbet eyler
Âhır yüz döndürmeyi acuzu mekkâre benzer*

Eşrefoğlu Rûmî, arif olan kişinin dünyanın hilelerine aldanmayacağını belirterek, insanı Allah yolundan alıkoyacak olan her türlü şey anlamındaki dünyayı zehirli bir bal olarak telakki eder. Bu bala tamah edenlerin sonunda mağlup olacağını söyleyerek, âkil olan kişilerin bu yalancı hayale aldanmamalarını söyler:

*Arif olan baktı gördi, bunun mekr ü hilelerin
Bir parmağın da banmadı, bunun ağulu balıne*

*Buna gönül virenlerin, âhır mağlupluktur işi
Âkil olan aldanmadı, bunun yanlış hayaline.*

İbrahim Hakkî'ya göre dünya, kendisine tamah edenleri tuzağa düşüren bir hilekârdır, bu tuzağa düşmeyen kişiler halâs olmuşlardır:

*Cibandır mezbele sim ü zeridür seng-i istinca
Ana dest-i tama urmaz o kim pâk oldu dâmânı (İ.Hakkî, 1911 : 57)*

Sonuç

Tasavvufi geleneğe göre, insanoğlunun hayatı anlamlandırması ve kavramasında önceki asırlarda ortaya konan eserler ve yorumlar etkilidir. Bu beslenmenin oranı bazı şahıslarda zirveye çıkabilmektedir. Kültür tarihimize baktığımızda sonrakileri etkileyen bu şairlerin en önemlilerinden birinin de Yunus Emre olduğu görülebilir. Eşrefoğlu Rûmî, Yunus Emre'nin takipçilerinden biridir. İbrahim Hakkî'nın şiirleri incelendiğinde de ondaki Yunus Emre etkisi açıkça görülmektedir. Bu etki bazen şiirlerde vezin ve şekil, bazen de ruh ve düşünce olarak karşımıza çıkar.

İlim, fikir ve gönül dünyamıza büyük katkıları olmuş bu üç şahsiyetin eserlerindeki ortak özellik, tasavvufi ahlakın, halk üzerinde de etkili olmasına vesile oluşlarıdır.

Yine her üç şahsiyet, şiirleriyle irşat görevlerini yerine getirmişlerdir. İnsanların problemlerine çözüm aramış, kendilerini aşk atmosferine atarak, bu atmosferin yoğunluğu ile taşmış, yağmur taneleri gibi maneviyata susamış insanların yüreklerine yağmışlardır.

Kaynaklar

- el-Aclûni, İsmail Muhammed (1932) Keşfu'l-Hafâ. Kahire.
- Allahverdiyeva, Elza (1991). "Yunus Emre ve Folklor" [Bildiri]. İbrahim Baştuğ (ed). Uluslar arası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri, 7-10 Ekim 1991 (ss.61-67), Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Bursalı, Mehmed Tahir (1914) Osmanlı Müellifleri. İstanbul.
- Çağrıncı, Mustafa (2000). "İbrahim Hakkı Erzurumi", DİA, XXI, ss.307-308.
- Dinçer, Necmeddin (1965). Büyük Halk Şairi Yunus Emre'nin Hayatı ve Hakiki Mezarı. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (1911). Mârifetnâme. Haz. Y. Ziya Kerim. İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kamil.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı (1997). Divan. Haz. N. Külekçi- T. Karabey. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Eşrefoğlu Rûmî (1944). Divan. Haz. Asaf Halet Çelebi. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- Eşrefoğlu Rûmî (ts), Tarikatnâme. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Ef. No: 4667 Gazzâlî, Ebû Muhammed b. Muhammed. (1920) İhyâü Ulûmı'd-Din, Kahire.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2006). Yunus Emre, Hayatı ve Bütün Şiirleri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- el-Hucviri, Ali b. Osman Cüllâbi (1982). Keşfü'l-Mahcûb. Haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, Mustafa (2000). "Tasavvufî Şirin Gücü.", Uludağ Üni. İlahiyat Fak. Dergisi, C. 9, Bursa
- Mevlânâ Celaleddin (1963) Mektuplar. Çev. A. Gölpınarlı. İstanbul.
- Pala, İskender (2003). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. İstanbul: L.M. Yayınları.
- es-Sülemi, Ebu Abdurrahman (1949). Tabakâtu's-Süfiyye. Kahire.
- Uludağ, Süleyman (1991). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. İstanbul